

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.1.2.35>

## STRUKTURALNY I FUNKCJONALNY MODEL ROZWOJU GOTOWOŚCI PSYCHOLOGICZNEJ ŻOŁNIERZY JEDNOSTEK PANCERNYCH DO WYKONYWANIA ZADAŃ BOJOWYCH

*Olga Yurkova*

*adiunkt Katedry Moralnego i Psychologicznego Zabezpieczenia Działalności Wojsk (Sił) Narodowego Uniwersytetu Obrony Ukrainy imienia Iwana Czerniachowskiego (Kijów, Ukraina)*

*ORCID ID: 0000-0002-5679-6584*

*e-mail: yurkova\_ol@gmail.com*

**Adnotacja.** Artykuł poświęcono badaniu problemu rozwoju gotowości psychologicznej żołnierzy jednostek pancernych do wykonywania zadań bojowych. Zidentyfikowano cztery elementy gotowości psychologicznej wojownika-czołgisty: motywacyjny, wolicjonalny, osobisty, funkcjonalny. Teoretycznie uzasadniony jest strukturalny i funkcjonalny model rozwoju gotowości psychologicznej żołnierzy jednostek pancernych do wykonywania zadań bojowych. Określa: trwałe relacje między składnikami a obiektywnymi i subiektywnymi czynnikami wpływu; korelację między tworzeniem się komponentów a powodzeniem wykonywania zadań bojowych; periodyzację rozwoju tych komponentów.

Zidentyfikowano i uzasadniono pięć poziomów rozwoju gotowości psychologicznej załóg czołgów: niski, zadowalający, średni, wystarczający i wysoki. Zróżnicowanie personelu wojskowego według poziomu stwarza możliwość lepszego zaangażowania ich w tego rodzaju zadania bojowe, w których będą działać tak skutecznie, jak to możliwe, a także zapewnienia zachowania zdrowia psychicznego podczas wykonywania tych zadań. Wspomniane podejście zyska szczególną wagę przy konstruowaniu zamówień bojowych w przypadku planowania działań wojennych.

**Słowa kluczowe:** gotowość psychologiczna, poziomy rozwoju gotowości psychologicznej, symulacja, model strukturalny i funkcjonalny, jednostka pancerna, zadanie bojowe.

## STRUCTURAL AND FUNCTIONAL MODEL OF THE DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF SOLDIERS OF TANK UNITS TO PERFORM COMBAT TASKS

*Olga Yurkova*

*Postgraduate Student at the Department of Moral and Psychological Support of Troops (Forces) National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiyi (Kyiv, Ukraine)*

*ORCID ID: 0000-0002-5679-6584*

*e-mail: yurkova\_ol@gmail.com*

**Abstract.** The article reviews the issue of developing psychological readiness of tank crew to perform combat tasks. The paper outlines four components of the psychological readiness of a tanker: motivational, strong-willed, personal, and functional. Utilizing the system approach, the structural and functional model is modeled and theoretically justified. The model defines stable relationships between components and objective and subjective influence factors; correlation between the establishment of components and the success of combat tasks; periodization of the development of these components.

Five levels of development of psychological readiness of the tank crew are determined and justified: low, satisfactory, medium, sufficient and high. Differentiation of soldiers by level characteristics provides an opportunity for greater involvement of them in those types of combat tasks where they will act in the most effective way, as well as ensuring the preservation of their mental well-being during the performance of the tasks. This information will be especially valuable during forming-up in the case of planning combat operations.

**Key words:** psychological readiness, levels of development of psychological readiness, system approach, modeling, structural and functional model, influence factors, tank unit, combat task.

## СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТАНКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДО ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

*Ольга Юркова*

*ад'юнкт кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил)*

*Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (Київ, Україна)*

*ORCID ID: 0000-0002-5679-6584*

*e-mail: yurkova\_ol@gmail.com*

**Анотація.** Статтю присвячено вивченню проблеми розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань. Виявлено чотири компоненти психологічної готовності воїна-танкіста: мотиваційний, вольовий, особистісний, функціональний. Теоретично обґрунтовано структурно-

функціональну модель розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань. У ній визначено: стійкі взаємозв'язки між компонентами й об'єктивними та суб'єктивними чинниками впливу; кореляцію між сформованістю компонентів та успішністю виконання бойових завдань; періодизацію розвитку цих компонентів.

Виявлено й обґрунтовано п'ять рівнів розвитку психологічної готовності танкових екіпажів: низький, задовільний, середній, достатній та високий. Диференціація військовослужбовців за рівневою ознакою створює можливість для більш якісного залучення їх до тих видів бойових завдань, де вони будуть максимально ефективно діяти, а також забезпечення збереження їхнього психічного здоров'я під час виконання цих завдань. Зазначений підхід набуде особливої ваги під час побудови бойових порядків у разі планування бойових дій.

**Ключові слова:** психологічна готовність, рівні розвитку психологічної готовності, моделювання, структурно-функціональна модель, танковий підрозділ, бойове завдання.

**Вступ.** Психологічна готовність особистості є основною умовою успішності будь-якої діяльності. Особливого значення психологічна готовність набуває в контексті виконання військовослужбовцями професійної діяльності, ефективність якої має безпосередню кореляцію з рівнем розвитку її компонентів. Натепер простір наукових досліджень із питань психологічної готовності є неоднозначним. Існують різні підходи щодо дефініції поняття «психологічна готовність», її структури та змістової наповненості компонентів.

Наведений факт актуалізує та виводить на перший план необхідність розроблення структурно-функціональної моделі розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань.

Натепер є велика кількість структур психологічної готовності екстремальних професій з урахуванням специфіки діяльності, особливостей поставлених завдань, мети, умов, способів та засобів їх виконання. Ґрунтовний внесок у розбудову зазначеного сегмента зробили Н. Агаєв, В. Алещенко, М. Корольчук, О. Кокун, В. Медведєв, С. Мул, В. Садовський, О. Сафін, В. Стасюк, О. Тімченко, М. Томчук, В. Чорний (Чорний, 2020) та інші.

Фактично піонерською роботою в цій царині можна вважати нещодавно захищену Т. Кучерявою дисертацію із проблеми надійності під час виконання бойових завдань членами екіпажів танкових підрозділів Збройних сил України.

Зацікавленість науковців цією темою зумовлена бажанням підвищити рівень ефективності професійної діяльності військовослужбовців та потребою збереження їхнього психічного здоров'я під час виконання бойових завдань. Аналіз наукової літератури свідчить, що питання психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів досі залишаються поза увагою наукової спільноти, тоді як воїни-танкісти беруть безпосередню участь у бойових діях на Сході України.

**Основна частина. Мета статті** – розробити та теоретично обґрунтувати структурно-функціональну модель розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань.

Методологічними засадами статті є сукупність принципів, підходів, загальнонаукових та спеціальних методів психології діяльності в особливих умовах. Це дало можливість окреслити і проаналізувати взаємозв'язок загальних та специфічних чинників розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань.

Визначені дослідницькі завдання та методологія статті зумовили використання загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, абстрагування, класифікації тощо.

Дослідження психологічних особливостей професійної діяльності танкових підрозділів та умови її ефективності (Юркова, 2020; Юркова, 2021), дає підстави розпочати розроблення структурно-функціональної моделі психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань. Окреслене питання, окрім іншого, може бути вирішене за допомогою системного підходу, основна властивість якого полягає в тому, що він не зводить систему до звичайного набору елементів, а розглядає її з урахуванням синергії зв'язків, які забезпечують більший загальний ефект її функціонування, ніж результат роботи компонентів, що працюють паралельно. Системний підхід використовується у фізіології, хімії, екології, біології, фізиці, суспільних науках і, звичайно, у психології. У психологічній науці центральне місце посідає проблема типу «людина – машина», у якій і діє танковий екіпаж.

Системний підхід дає можливість розглядати структурно-функціональну модель як цілісний об'єкт пізнання, визначити та проаналізувати: складові частини та ступінь їхньої розвиненості; наявні потоки (зв'язки), їхню стійкість; простежити механізми взаємодії компонентів моделі; вивчити вплив об'єктивних та суб'єктивних чинників на функціонування моделі; оцінити синергізм, цілісність роботи моделі; спрогнозувати ефективність функціонування моделі.

Цілком логічно, що танк із його екіпажем є типовим зразком автоматизованої системи управління, а професійна діяльність танкових підрозділів розглядається як специфічна складна система (танковий екіпаж), у якій взаємодіють визначені компоненти (командир танка, механік-водій, навідник-оператор) для отримання ефективного результату (знищення живої сили, озброєння та військової техніки, інженерних споруд противника) (Юркова, 2021: 242).

Як відомо, одним із найбільш яскравих методів наукового пізнання є моделювання. Його покладено в підґрунтя більшості психологічних експериментів і тестів. Моделювання ґрунтується на здатності людського розуму абстрагувати схожі ознаки або властивості в різних за природою об'єктів, установлювати відносини

між ними (Войтко, 1982: 94). Водночас під «моделлю» розуміють умовний образ об'єкта дослідження, який замінює останній і перебуває з ним у такій відповідності, яка дає змогу отримати нове знання. Модель будується для того, щоб відобразити характеристики об'єкта (елементи, взаємозв'язки, структурні та функціональні властивості), суттєві для мети дослідження. Отже, моделювання пов'язане зі спрощенням прототипу, абстрагуванням від низки його властивостей, ознак, сторін (Кустовська, 2005: 47).

Сучасний танк репрезентує комплекс складних машин та приладів, а виконання танковим екіпажем бойового завдання розгортається в багаторівневий, поліфункціональний процес, який детермінує безліч чинників. Водночас уся діяльність танкістів відбувається в екстремальних умовах, що постійно діють. Очевидним є факт, що психологічна готовність до діяльності танкового екіпажу набуває ключової позиції, як запорука ефективної діяльності в умовах невизначеності.

Метою моделювання є розроблення моделі, що передбачає структурний та функціональний аспекти дослідження проблеми психологічної готовності, у якій враховано всі особливості та складність діяльності танкових підрозділів, яка надасть можливість підвищити ефективність діяльності воїнів-танкістів. Об'єктом моделювання є процес розвитку психологічної готовності танкового екіпажу.

Під час побудови й обґрунтування структурно-функціональної моделі розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань було розглянуто й узагальнено низку параметрів: навчальні плани та програми загальної базової та фахової підготовки; програми бойового злагодження танкових підрозділів (екіпажів); функціональні обов'язки кожного із членів екіпажу; нормативно-правову базу (<https://www.mil.gov.ua>); специфіку середовища, у якому перебуває та діє танковий екіпаж (тактична, стратегічна роль підрозділу); кінцеву мету завдання.

У розробленні структурно-функціональної моделі особлива увага була приділена результатам спостереження за танковою ротою (118 осіб) під час їхньої діяльності в умовах, наближених до бойових. Вивчалася танкова рота, укомплектована солдатами контрактної служби, які проходили загальну базову підготовку в танковому полку. Військовослужбовці виконували дві вправи: подолання психологічних перешкод і «обкатування» танком. Обидві вправи виконуються у спорядженні та з індивідуальною зброєю (автомат).

Результати виконаної вправи оцінюють, підсумовуючи тактичний, технічний, вогневий, інженерний, фізичний та психологічний елементи відповідно до часового нормативу (рис. 1). Оскільки наш інтерес до цієї групи обмежується психологічними проявами військовослужбовців під час діяльності за умов, наближених до бойових, ми будемо розглядати тільки цей аспект.

Під час виконання першої вправи військовослужбовці практично долають смугу психологічних перешкод, де застосовуються засоби імітації (звуко-шумові та світло-шумові пакети, техніка, яка горить, запалені шини, імітований рясний дощ та локація бою в місті або лісовій місцевості). Усе це створює умови, наближені до бойових. Члени танкового екіпажу таку вправу виконують у трійках для злагодженості дій колективу.

Назва другої вправи – «обкатування» танком. Вправу виконують на тактичному полі, де військовослужбовець перебуває в окопі, над яким проїздить танк. Після проїзду танка військовослужбовець кидком має влучити гранатою в корпус бойової машини.

І перша, і друга вправи спрямовані на розвиток психологічної готовності, гартування морального духу, підтримання інтересу до зброї, військової техніки та військової служби загалом.

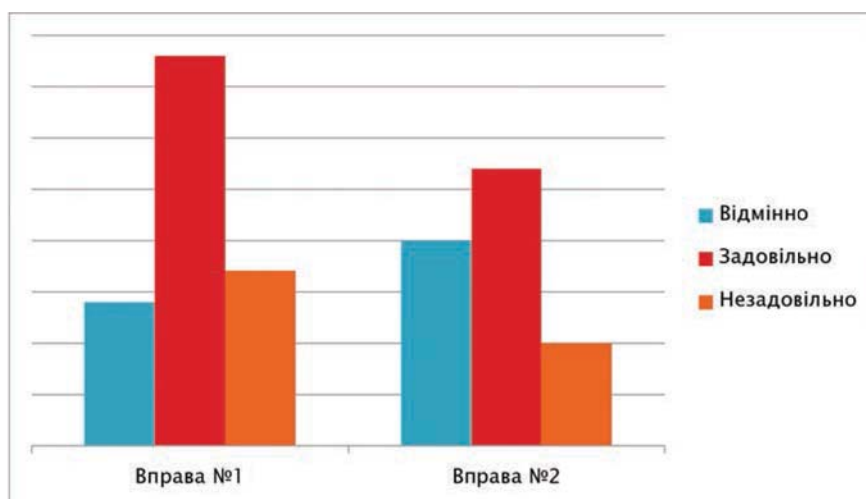


Рис. 1. Результати виконання вправ військовослужбовцями

Отже, вправу № 1 на «відмінно» виконали 13% (16 осіб), «задовільно» отримали 71% (83 особи), не виконали вправу 16% (19 осіб) військовослужбовців.

Перед виконанням вправи група відмінників вирізнялася стійкою мотивацією, допитливістю (часто уточнювали деталі), чітким уявленням подальших дій. Основними рисами відмінників були: комунікабельність, уважність, кмітливість, фізична розвиненість, уміння взаємодіяти в команді. Найкращий результат

(виконали вправу з першої спроби) показали трійки, які заздалегідь визначили лідера для управління діями й узгодили свою діяльність. Після виконання вправи на «відмінно» військовослужбовці були бадьорими, активними, виявляли бажання виконати вправу повторно.

Найгірший результат показали військовослужбовці з низьким рівнем фізичної підготовки, відсутністю мотивації й інтересу до військової справи, пасивні. Такі військові у трійках не виявляли бажання спілкуватися один з одним, під час виконання вправи вони більше конкурували один з одним, ніж взаємодіяли.

Вправу № 2 на «відмінно» виконали 38% (45 осіб), «задовільно» отримали 55% (65 осіб), не виконали вправу 7% (8 осіб) військовослужбовців. Спостерігаючи за роботою танка на пробних колах, відмінники адекватно реагували на ревіння мотора, викидання землі з-під траків, повороти гармати. Був помітний «живий» інтерес до роботи бойової машини, бажання випробувати свої сили. Відмінники проявляли організованість, сконцентрованість (відчувалася емоційна напруженість), спостережливість, мовчазність, мало місце певне усамітнення. Суттєвим моментом є те, що військовослужбовці з негативною реакцією на роботу важкої техніки (істерика, паніка, метушливість, часті позиви в туалет, почервоніння обличчя тощо) не були допущені до виконання вправи № 2 й увійшли до категорії, яка отримала незадовільні оцінки (7%).

У визначенні компонентів структурно-функціональної моделі психологічної готовності воїнів-танкістів були враховані теоретичні погляди Н. Агаєва, П. Анохіна, О. Добрянського, І. Єрмакова, О. Кокуна, М. Корольчука, В. Лебедева, С. Максименка, В. Молотая, С. Мула, Н. Пенькової, А. Пуні, А. Смірнова, О. Тімченка, Д. Узнадзе, В. Ягупова (Добрянський, 2012; Мул, 2016; Ягупов, 2004).

Зважаючи на вищезазначене, можна стверджувати, що структурно-функціональна модель психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойового завдання складається з декількох структурних компонентів (рис. 2).

**Мотиваційний компонент.** Беззаперечним є той факт, що мотивація є визначальною силою, яка спонукає суб'єкта до виконання певного виду діяльності. Панівна роль мотиваційного компонента криється у приведенні до руху (включенні) наступних компонентів. Природа цієї складової частини психологічної готовності має тісний зв'язок із виникненням певних потреб та мотивів їх задоволення. Результатом роботи мотиваційного компонента є формування нової мети, бажання бути прикладом для наслідування, посідання омріяного місця в кар'єрній ієрархії, вияв професійних здібностей для актуалізації своєї професійної ідентичності.

У нашій моделі мотиваційний компонент не буде мати директивного характеру опису всіх мотивів та потреб, оскільки ця тема є невичерпною. Надихати та спонукати до діяльності можуть абсолютно різні речі, обставини, бажання, явища, і тут уже йдеться про світоглядний розвиток особистості, ціннісні орієнтири, сприйняття себе у світі тощо.

Якщо виокремити найбільш значущі мотиваційні якості для військовослужбовця танкового підрозділу, зауважимо цілеспрямованість, ініціативність, саморегуляцію, прагнення до саморозвитку, професійної активності.

**Вольовий компонент.** Уміння свідомо керувати своїми діями, руховими або розумовими, і є воля. Сучасні методи бою мають масовий і жорстокий характер та супроводжуються жахливими картинками. У свою чергу, вольовий компонент дає змогу витримати всі негаразди бойових зіткнень, усвідомити наслідки професійної діяльності, прийняти можливі труднощі, окреслити шляхи їх подолання, визначити мету, самостійно ухвалити рішення, адекватно оцінити обстановку з подальшим фокусуванням на першочерговому завданні. Вольових зусиль докладають за умов сильного морального й емоційно-психологічного хвилювання. Саме тому вольовий компонент є однією з головних першопричин розвитку психологічної готовності танкового підрозділу.

Найбільш значущими вольовими якостями для військовослужбовця танкового підрозділу є наполегливість, рішучість, самостійність в ухваленні рішень та стійкість психоемоційного стану.

**Особистісний компонент.** Репрезентує множину індивідуально-психологічних, особистісних якостей та властивостей, які визначають потенціал реалізації військовослужбовця під час діяльності. Особистісний компонент характеризується адекватною професійною самооцінкою, прийняттям правил та вимог військової спільноти, повагою до особистого простору інших людей у колективі тощо. Ще одна з головних детермінант особистісного компонента – інтерес до професії, який корелює з потребами розвитку та визнання як в особистісній, професійній, так і в суспільній сферах. Обов'язково до особистісного компонента ми включимо наявність у суб'єкта необхідного рівня інтелектуального та фізичного розвитку.

Визначальними якостями особистісного компонента є: рефлексивність, відповідальність, почуття обов'язку та патріотизму, усвідомлення важливості своєї діяльності, товариськість, комунікабельність.

Функціональний компонент передає наявні у військовослужбовця ресурси, необхідні для виконання професійної діяльності:

- фізичні – розвиток до найвищого рівня автоматизму сенсомоторних, сенсомовних та ідеомоторних процесів;

- психічні – знання, уміння та навички, інтелектуальний потенціал, що узгоджуються одне з одним, утворюють підвалини професійної майстерності воїнів-танкістів.

Функціональний компонент має найбільше прикладне значення: уміння розраховувати ресурс власних сил до співвідношення із силами та ресурсами противника, володіння тактичними прийомами ведення бою, фізична витривалість (довго працювати в умовах інтенсивних бойових дій та під час монотонних періодів діяльності (наприклад, у разі передислокації)).



Засадничими якостями функціонального компонента є: стійке функціонування, кмітливість, фізична витривалість, гнучкість мислення, розвинена увага та пильність, точне відчуття часу, відстані та положення у просторі (мається на увазі психічний процес, який відображає у свідомості параметри предметів, їхню форму, величину, відстані до них). Також до функціонального компонента належить уміння ефективно працювати одразу у двох системах взаємодії: «людина – людина» та «людина – машина».

У нашому випадку, психологічна готовність військовослужбовців танкових підрозділів розвивається у три основні етапи: етап оптації, професійного навчання й опанування професійної діяльності.

Перший етап починається до потрапляння суб'єкта у військовоє середовище / спільноту – у момент свідомого ухвалення рішення стати військовослужбовцем, сприйняття норм і правил військової діяльності. На цьому етапі формуються ціннісні мотивації до реалізації професійних спрямувань особистості. Відстежується розвиток мотиваційного компонента психологічної готовності.

Другий етап професійного навчання розкривається в період проходження загальної базової, фахової підготовки, яка створює сприятливе середовище для розвитку військовослужбовця як суб'єкта діяльності. Перебуваючи у сприятливих для розвитку умовах, особистість не тільки отримує знання, уміння та навички, а й ідентифікує себе спочатку як «військовослужбовець» (загальна базова підготовка), а потім як «воїн-танкіст» (фахова підготовка). Адже, як зазначає В. Осьодло, «<...> реалізація офіцера у професійній діяльності не зводиться лише до набору знань, умінь і норм поведінки, а пов'язана із глибинними, смисловими виборами особистості <...>» (Осьодло, 2012: 155). Цей період характеризується виходом суб'єкта із зони комфорту та проявом зусиль в опануванні прикладних знань, умінь та навичок, необхідними для реалізації професійної діяльності й адаптації до нового середовища, розвитком вольового й особистісного компонентів психологічної готовності.

Третій етап опанування професійної діяльності ототожнюється з розвитком функціонального компонента психологічної готовності і є найтривалішим. На цьому етапі відбувається втілення до предметної діяльності раніше розвинутого професійного мислення, когнітивних навичок, операційних структур діяльності, доведення їх до найвищого рівня професіоналізму.

Виконання бойового завдання танковим екіпажем є дуже трудомістким процесом. Часто бойові зіткнення відбуваються раптово та за умов критичного дефіциту часу на ухвалення рішення, мають високу інтенсивність. Характерними ознаками бойового завдання танкістів є фізичне та психічне напруження. Довготривала діяльність за складних умов провокує межові функціональні стани військовослужбовців, що суттєво підриває психічне та фізичне здоров'я. Наприклад, вплив синдромом психоемоційного напруження може спровокувати психосоматичні патології – виразку шлунку, захворювання серця, проблеми з артеріальним тиском тощо.

Під час оцінювання негативних впливів на військовослужбовців танкового екіпажу увага зосереджується на об'єктивних та суб'єктивних чинниках. Об'єктивні чинники – незмінні чинники, що впливають на воїна-танкіста. Їх дослідження приводить до висновку, що оптимальним є рішення розділити об'єктивні чинники на ті, що впливають внутрішньо, та ті, що зовнішньо. Така диференціація дає можливість розглядати кожен із них окремо.

До впливу внутрішнього об'єктивного чинника належать особливості побудови внутрішнього простору корпусу танка. Така специфічність змушує танкіста протягом усього бойового зіткнення перебувати у вимушеній позі, яка обмежує рухи, що характерно для гіпокінезії. Стан гіпокінезії – це зменшення рухової активності, що зумовлює порушення різних функцій організму. Зменшення сили скорочення м'язів може спровокувати зміни опорно-рухового апарату, кровообігу та дихання (Корольчук, 2009: 84). Після завершення активних бойових дій танковий екіпаж займається технічним обслуговуванням бойової машини, обладнанням інженерних споруд та укріпленням позицій, що спричиняє гіпердинамію, яка є протилежним до гіпокінезії станом. Отже, обмеження активних рухів змінюється на активну фізичну діяльність, а потім гіпокінезія змінює гіпердинамію тощо.

Як свідчить практика, більшість військовослужбовців успішно адаптуються до таких змін функціонування організму. У разі ж тривалого та часто повторюваного впливу ці стани матимуть небезпечні наслідки для організму людини. Тривала зміна стану з гіпокінезії на гіпердинамію може стати причиною розвитку вегето-судинної дистонії та нервово-психічної астенії (Корольчук, 2009: 35). Не залишаються поза увагою і постійні вібрації та коливання, гуркіт агрегатів, які працюють.

До впливу зовнішнього об'єктивного чинника належить вся просторова площина навколо корпусу бойової машини. Найбільш суттєвими маркерами цього сегмента є: погодні умови (узимку броня охолоджується, а влітку занадто нагрівається); час доби, обмежена видимість; наявність інженерних споруд, укриттів; покриття дороги (асфальт, пісок, бездоріжжя); новизна виконання бойового завдання, пристріляність позицій (чи знайома екіпажу місцевість); раптовість, тривалість, інтенсивність бойових дій тощо.

Окрім постійного впливу об'єктивного чинника внутрішнього простору танка та зовнішньої обстановки, на військовослужбовця активно впливають суб'єктивні чинники, що передають притаманні конкретній особистості властивості, хвилювання, пріоритети, переконання. Суб'єктивні чинники впливають на когнітивні й емоційні процеси військовослужбовця.

Для членів танкового екіпажу когнітивна діяльність є процесом виконання завдань (реагування на обстановку, відповіді на наказ, цілевказівки, питання). Для танкового екіпажу когнітивні процеси відбуваються як особливі розумові операції: аналіз, синтез, порівняння. Наприклад, завдяки зчитуванню показників приладів танкіст аналізує кожен показник окремо, синтезує показники всіх приладів для встановлення загальної

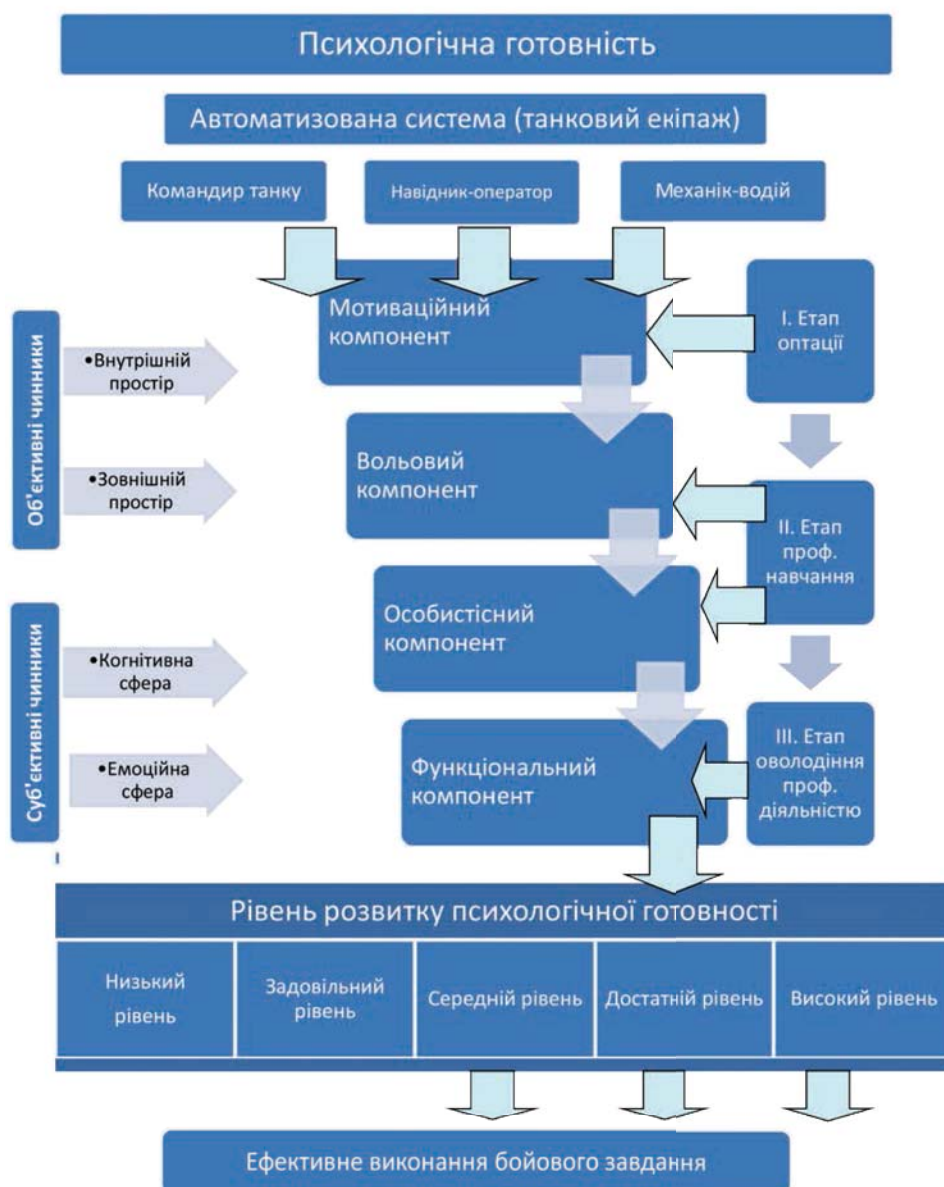


Рис. 2. Структурно-функціональна модель розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань

картини технічного стану танка, порівнює їх із критичними шкалами для прогнозування витривалості бойової машини.

На емоційному рівні до суб'єктивних чинників належать:

- болісне сприйняття жорстоких картин війни, особисте ставлення до війни;
- тривала розлука з рідними;
- втрата товариша (особливо члена екіпажу);
- дотримання режиму сну, повноцінне харчування, фізіологічне самопочуття;
- злагодженість екіпажу, психологічний мікроклімат у колективі, уміння працювати в команді.

Одним із значущих суб'єктивних хвилювань танкіста під час виконання бойового завдання є боязнь подолання водних перешкод (Юркова, 2020: 560).

Усі наведені чинники стійко пов'язані один з одним та впливають на кожен із компонентів водночас. Так, наприклад, емоційне хвилювання через втрату члена екіпажу послаблює вольовий, мотиваційний, особистісний та функціональний компоненти водночас.

Студювання сучасних досліджень психологічної готовності фахівців до різних аспектів професійної діяльності не дає можливості сформулювати остаточної думки щодо рівнів сформованості психологічної готовності. Кількість рівнів сформованості психологічної готовності варіюється від трьох до шести. Характерологічним пошуком рівнів сформованості психологічної готовності займалися такі науковці, як:

М. Боришевський, О. Ганюшкін, М. Дьяченко, Є. Калінін, Л. Кандибович, Л. Кондрашова, О. Коропецька, О. Мешко В. Моляко, Л. Орбан, Д. Софіян.

Виходячи з досвіду функціонування танкових підрозділів, доцільно визначити п'ять рівнів розвиненості психологічної готовності у військовослужбовців танкового екіпажу до виконання бойових завдань: низький, задовільний, середній, достатній та високий. У разі низького показника розвиненості психологічної готовності військовослужбовець демонструє недостатній рівень самостійності вирішення поставлених завдань. Під час професійної діяльності метушливий, невпевнений у власних діях, неуважний. Почувається пригніченим та спустошеним, швидко втомлюється. Може відтворити елементи, з яких складається діяльність екіпажу, але з істотними помилками. Повільно оцінює бойову обстановку загалом міркує фрагментарно. Незадоволеність власними діями нівелює мотивацію працювати далі. Дуже вразливий до наслідків бойової діяльності, відсутня резилентність. Як висновок: не може виконувати бойові завдання.

Задовільний показник розвиненості психологічної готовності свідчить, що танкіст засвоїв більшу частину навчального матеріалу, але у своїх діях не досить послідовний, припускається істотних помилок. Під час аналізу конкретної ситуації не завжди помічає причинно-наслідкові зв'язки. Відсутня самостійність дій, почувається стурбованим. У моторному полі діяльності орієнтується, але сенсомоторні, сенсомовні й ідеомоторні процеси не сформовані. Демонструє непродуктивний підхід до вирішення поставлених завдань. Уразливий до наслідків бойових дій, може самостійно їх упізнати, але потребує часу та допомоги спеціалістів для відновлення психічного здоров'я. Як висновок: до активних бойових дій не залучається, проте може обслуговувати танки.

У разі середнього рівня розвиненості психологічної готовності військовослужбовець може відтворювати набуті знання у практичній діяльності. Під час виконання бойового завдання відчуває хвилювання, тремтіння, але може себе опанувати. Переважно правильно розуміє накази та цілевказівки, адекватно оцінює обстановку. Сенсомоторні, сенсомовні й ідеомоторні процеси розвинені на належному рівні. Демонструє низький рівень самостійності до вирішення поставлених завдань. Розуміє природу наслідків бойових дій, проте потребує часу та сторонньої допомоги для відновлення, має початковий рівень резилентності. Як висновок: може виконувати завдання в ешелоні прикриття, тилу, позиційній обороні, підкріплювати опорні пункти. До активних бойових дій не залучається.

Достатній рівень вказує на те, що військовослужбовець засвоїв увесь навчальний матеріал, але у своїх діях не завжди послідовний, іноді припускається помилок, які згодом може виправити. Добре знає сенсорне та моторне поле діяльності, має гарно сформовані сенсомоторні, сенсомовні й ідеомоторні процеси, що істотно прискорює реакцію на швидку зміну обстановки. У звичних ситуаціях (позиційна оборона, пристріляні позиції, знайома місцевість) почувається спокійно та впевнено, може діяти тривалий час. Відчуває вплив наслідків бойових дій, проте може самостійно зарядити собі протягом певного часу. Демонструє окремі елементи творчого підходу до вирішення поставлених завдань. Як висновок: здатний виконувати наступальні, оборонні бойові завдання у складі бойових порядків.

Танкіст, що має високий рівень розвитку психологічної готовності, має всі необхідні знання, швидко орієнтується на новій місцевості, адекватно оцінює обстановку. Може ефективно діяти в будь-який час доби, у різному температурному режимі. Психічно стійкий та може надати психологічну допомогу товаришу. Демонструє доведені до найвищого рівня автоматизму сенсомоторні, сенсомовні й ідеомоторні процеси. Як висновок: психологічно готовий вести самостійні активні наступальні й оборонні бойові дії на першій лінії зіткнення.

Визначення рівня психологічної готовності окремих військовослужбовців та загалом екіпажів має велике значення для розстановки особового складу. Оскільки будова бойового порядку має такі елементи: перший, другий, третій, четвертий та інші ешелони (Збірник наукових праць, 2010: 21–22), які мають виконувати визначені завдання, то перший ешелон, до складу якого входять екіпажі (підрозділи) з найвищим рівнем розвитку психологічної готовності, розташовується на першому рубежі. Другий ешелон, до складу якого входять екіпажі (підрозділи) з високим та достатнім рівнем розвитку психологічної готовності, обороняє другий рубіж. Третій, четвертий тощо ешелони прикриття відходу, до складу яких входять екіпажі (підрозділи), протитанковий резерв із високим, достатнім та середнім рівнями розвитку психологічної готовності, підкріплюються артилерією, підрозділами протиповітряної оборони. Військовослужбовці із задовільним рівнем розвиненості психологічної готовності служать у тиловому підрозділі частини або у складі ремонтних рот.

**Висновки.** Отже, спираючись на моделювання психологічних явищ, пов'язаних із психологічною готовністю військовослужбовців, нормативно-правові акти, якими регулюється діяльність танкістів, програми підготовки та бойового злагодження, дослідження в тактичній, технічній галузях їхньої діяльності, емпіричні дослідження, пропонується структурно-функціональна модель розвитку психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань. Водночас:

1. Розкрито чотири основні її компоненти (мотиваційний, вольовий, особистісний та функціональний), які враховують специфічний характер професійної діяльності танкістів. Висвітлені основні якості, притаманні військовослужбовцям танкових підрозділів, відповідно до компонентів.

2. Встановлено періодизацію етапів розвитку психологічної готовності: етап оптації, професійного навчання й опанування професійної діяльності. Розкрито усталений зв'язок етапів розвитку із компонентами психологічної готовності. Проходячи певний етап, суб'єкт діяльності розвиває визначений компонент психологічної готовності.

3. Виділено компоненти структурно-функціональної моделі, які перебувають під постійним негативним впливом об'єктивних (внутрішній та зовнішній простір) та суб'єктивних (когнітивна й емоційна сфери) чинників діяльності. Встановлено, що ці чинники водночас впливають на всі компоненти.

4. Запропоновано п'ять рівнів розвитку психологічної готовності танкістів до виконання бойових завдань: низький, задовільний, середній, достатній та високий. Визначено, що рівні розвитку мають безпосередній зв'язок з ефективністю виконання бойового завдання та збереженням психічного здоров'я військовослужбовців після завершення бою.

Зважаючи на вищеописані компоненти психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів та рівні їхнього розвитку, перспектива подальших наукових досліджень полягає в розробленні ефективних програми підвищення рівня психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань.

#### Список використаних джерел:

1. Войтко В. Психологічний словник / за ред. В. Войтко. Київ : Вища школа, 1982, 214 с.
2. Добрянський О. Формування психологічної готовності слідчих до професійної діяльності в екстремальних умовах : дис. ... канд. псих. наук: 19.00.09. Хмельницький, 2012. 196 с.
3. Порядок виконання завдань за призначенням підрозділами механізованої (танкової) бригади : збірник матеріалів Науково-практичної конференції. Київ, 2010. 110 с.
4. Корольчук М. Психофізіологія діяльності : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Ельга ; Ніка-Центр, 2009. 400 с.
5. Кустовська О. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 124 с.
6. Мул С. Психологія готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності : дис. ... докт. псих. наук: 19.00.01. Київ, 2016. 539 с.
7. Немов Р. Психологический словарь / под ред. Р. Немова. Москва : Владос, 2007. 560 с.
8. Осодло В. Психологія професійного становлення офіцера : монографія. Київ : ПП «Золоті Ворота», 2012. 463 с.
9. Степанов О. Психологічна енциклопедія. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
10. Чорний В. Радянська агресія 1939 р. проти Фінляндії в контексті Другої світової війни: передумови, наслідки, уроки для України. *Воєнно-історичний вісник* : збірник наукових праць Національного університету оборони України. Київ : НУОУ, 2020. Вип. 2 (36). С. 37–56.
11. Юркова О. Психологічний аналіз професійної діяльності військовослужбовця танкових підрозділів до виконання бойових завдань. *Габітус* : періодичний науковий фаховий журнал. Одеса : Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2021. Вип. 21. С. 238–243.
12. Юркова О. Професійна діяльність воїна-танкіста та чинники впливу на її ефективність. *Modern problems in science* : VIII the International scientific and practical conference, Prague, Czech Republic, 9–12 November 2020. P. 557–561.
13. Ягунов В. Військова психологія : підручник. Київ : Тандем, 2004. 656 с.
14. URL: <https://www.mil.gov.ua/> (дата звернення: 25.03.2021).

#### References:

1. Voitko V.I. Psykholohichniy slovnyk [Psychological dictionary] / za red. Voitko V.I. Kyiv : Vyscha shkola, 1982, 214 s. (in Ukrainian).
2. Dobrianskyi O.A. Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti slidchykh do profesiinoy diialnosti v ekstremalnykh umovakh [Formation of psychological readiness of investigators for professional activity in extreme conditions] : dys. ... k-ta psykhn. nauk : 19.00.09. Khmelnytskyi, 2012. 196 s. (in Ukrainian).
3. Zbirnyk naukovopraktychnoi konferentsii "Poriadok vykonannia zavdan za pryznachenniam pidrozdilamy mekhanizovanoi (tankovoi) bryhady" ["Procedure for performing tasks assigned by units of mechanized (tank) brigade"]. Kyiv : 2010. 110 s. (in Ukrainian).
4. Korolchuk M.S. Psykhofiziolohiia diialnosti [Psychophysiology of activity] : pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. Kyiv : Elha, Nika-Tsentr, 2009. 400 s. (in Ukrainian).
5. Kustovska O.V. Metodolohiia systemnoho pidkhodu ta naukovykh doslidzhen [Methodology of systems approach and research]: kurs lektzii. Ternopil : Ekonomichna dumka, 2005. 124 s. (in Ukrainian).
6. Mul S.A. Psykholohiia hotovnosti ofitsera-prykordonnyka do profesiinoy diialnosti [Psychology of readiness of a border guard officer for professional activity] : dys. ... d-ra psykhn. nauk : 19.00.01. Kyiv, 2016. 539 s. (in Ukrainian).
7. Nemov R.S. Psykholohicheskyi slovar [Psychological Dictionary] / pod red. R.S. Nemova. Moskva : Humanytar. yzd. tsentr VLADOS, 2007. 560 s. (in Russian).
8. Osodlo V.I. Psykholohiia profesiinoho stanovlennia ofitsera [Psychology of professional becoming an officer] : monohrafiia. Kyiv : PP "Zoloti Vorota", 2012. 463 s. (in Ukrainian).
9. Stepanov O.M. Psykholohichna entsyklopediia [Psychological encyclopedia]. Kyiv : Akademvydav, 2006. 424 s. (in Ukrainian).
10. Chornyi V.S. Radiansko-finska viina 1939 roku: uroky dlia Ukrainy [The Soviet-Finnish War of 1939: Lessons for Ukraine]. *Voienno-istorychnyi visnyk* : zbirnyk naukovykh prats Natsionalnogo universytetu obrony Ukrainy. Kyiv: TsP "Komprynt", 2019. Vyp. 4 (30). S. 94–103. (in Ukrainian).
11. Yurkova O.I. Psykholohichniy analiz profesiinoy diialnosti viiskovosluzhbovtisia tankovykh pidrozdiliv do vykonannia boiovykh zavdan [Psychological analysis of the professional activity of a serviceman of tank units before performing



- combat missions]. *Periodychnyi naukovyi fakhovyi zhurnal "Habitus"*. Odesa : Prychornomorskyi naukovo-doslidnyi instytut ekonomiky ta innovatsii, 2021. Vyp. 21. S. 238–243. (in Ukrainian).
12. Yurkova O.I. Profesiina diialnist voina-tankista ta chynnyky vplyvu na yii efektyvnist [Professional activity of a tank soldier and factors influencing its effectiveness]. *Modern problems in science, VIII the International scientific and practical conference : Prague, Czech Republic. 9–12 november 2020*, 557–561 p., DOI: 10/46299. (in Ukrainian).
  13. Yahupov V.V. *Viiskova psykhologhiia [Military psychology] : pidruchnyk / Vasyl Yahupov*. Kyiv : Tandem, 2004. 656 s. (in Ukrainian).
  14. URL: <https://www.mil.gov.ua/> (Data zvernennia: 25.03.2021).